

УНІФІКОВАНІ СТАНДАРТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

UNIFORM STANDARDS FOR THE ORGANIZATION AND PROFESSIONAL ACTIVITY OF ADVOCACY IN THE LAW OF THE EUROPEAN UNION

Святоцька В.О.,

кандидат юридичних наук, адвокат,
докторант кафедри організації судових і правоохоронних органів
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття розкриває поняття уніфікованих стандартів організації та професійної діяльності адвокатури в праві Європейського Союзу. Автором визначено правові акти, що належать до джерел стандартів адвокатської діяльності; зазначено терміни, які використовуються в Європейському Союзі для опису адвоката; охарактеризовано найістотніші перешкоди для свободи надання правничих послуг у Європейському Союзі. Також проаналізовано різні думки щодо адвокатської діяльності та визначено фундаментальні цінності сучасної адвокатури.

Ключові слова: стандарти, адвокатура, адвокатська діяльність, нормативно-правові акти, правничі послуги, Європейський Союз.

Статья раскрывает понятие унифицированных стандартов организации и профессиональной деятельности адвокатуры в праве Европейского Союза. Автором определены правовые акты, относящиеся к источникам стандартов адвокатской деятельности; указаны термины, используемые в Европейском Союзе для описания адвоката; охарактеризованы существенные препятствия для свободы предоставления юридических услуг в Европейском Союзе. Также проанализированы различные мнения относительно адвокатской деятельности и определены фундаментальные ценности современной адвокатуры.

Ключевые слова: стандарты, адвокатура, адвокатская деятельность, нормативно-правовые акты, юридические услуги, Европейский Союз.

The article reveals the concept of unified standards for the organization and professional activity of the Bar Association in the law of the European Union. The author of the article defines legal acts, which belong to sources of standards of advocacy; the terms used in the European Union for the description of the lawyer are indicated; the most significant obstacles to the freedom to provide legal services in the European Union are described. The author analyzes different opinions about advocacy and defines the fundamental values of modern advocacy.

Key words: standards, advocacy, legal acts, legal services, European Union.

До джерел стандартів адвокатської діяльності належать правові акти, ухвалені на рівні Європейського Союзу. Такі акти мають універсальний характер, а тому їх положення беруться до уваги державами – членами Європейського Союзу під час здійснення внутрішньонаціональної регламентації цієї правничої сфери.

Серед нормативно-правових актів Європейського Союзу, присвячених організації та професійній діяльності адвокатури, насамперед варто виокремити Директиву Ради Європейського Економічного Співтовариства від 22 березня 1977 р. щодо сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг (77/249/ЄЕС) та Директиву 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 1998 р. щодо сприяння постійному здійсненню професії правника в іншій державі-члені, ніж держави отримання професійної кваліфікації [1, с. 92–94]. Розглянемо більш детально ці акти.

Директива Ради Європейського Економічного Співтовариства від 22 березня 1977 р. № 77/249 стосується професійної діяльності, здійснюваної правником шляхом надання правничих послуг. Відповідно до ч. 2 ст. 1 цього документа правником вважається будь-яка особа, уповноважена на виконання своєї професійної діяльності та позначена відповідним терміном. Нині в Європейському

Союзі для опису адвоката в розумінні цього положення використовуються такі терміни: у Великобританії – *Advocate, Barrister, Solicitor*; у Великому Герцогстві Люксембург – *Avocat-Avoue*; у Грецькій Республіці – *Dikegóros*; в Естонській Республіці – *Vandeadvokaat*; в Італійській Республіці – *Avvocato*; у Королівстві Бельгія – *Avocat, Advocaat*; у Королівстві Данія – *Advokat*; у Королівстві Іспанія – *Abogado, Advocat, Advogad, Abokatu*; у Королівстві Нідерландів – *Advocaat*; у Королівстві Швеція – *Advokat*; у Латвійській Республіці – *Zverinats advokats*; у Литовській Республіці – *Advokatas*; у Португальській Республіці – *Advogado*; у Республіці Австрія – *Rechtsanwalt*; у Республіці Болгарія – *Advokat*; у Республіці Ірландія – *Barrister, Solicitor*; у Республіці Кіпр – *Dikegóros*; у Республіці Мальта – *Avukat, Prokuratur Legali*; у Республіці Польща – *Advokat, Radca prawny*; у Республіці Словенія – *Odvetnik, Odvetnica*; у Республіці Хорватія – *Odvetnik*; у Румунії – *Avocat*; у Словацькій Республіці – *Advokát*; в Угорщині – *Ügyvéd*; у Федеративній Республіці Німеччина – *Rechtsanwalt*; у Фінляндській Республіці – *Advocat, Asianajaja*; у Французькій Республіці – *Avocat*; у Чеській Республіці – *Advokát* [2].

Кожна особа, яка згадується в ст. 1 Директиви 77/249, має використовувати професійний термін, виражений мовою або однією з мов походження

держави – члена Європейського Союзу, зазначаючи професійну організацію, яка уповноважує цю особу займатися фахом, або суд, яким особа уповноважена займатися професією відповідно до законів цієї держави.

Згідно із ч. 1 ст. 4 аналізованого акта діяльність, пов'язана з представництвом чи захистом клієнта в судовому процесі або перед органами державної влади, буде здійснюватись у кожній приймаючій державі – члені Європейського Союзу відповідно до умов, встановлених для юристів, які виконують професійну діяльність у цій країні, за винятком усіх умов, що вимагають проживання чи реєстрації в професійній організації цієї держави [2].

Варто підкреслити, що норми Директиви 77/249 застосовуються лише до надання послуг, проте не містять положення про взаємне визнання дипломів. Відповідно до Директиви 77/249 особа, яка має право на застосування цього акта, вимагає прийняття професійного найменування, яке використовується в державі-члені, у якій вона здійснює свою професійну діяльність.

Як правники (іноземні правники) адвокати можуть займатись професією в іншій, ніж держава походження, державі – члені Європейського Союзу в таких формах:

а) здійснення одноразових або чітко визначених у часі послуг;

б) систематичне надання правової допомоги, тобто ведення постійної практики в державі-одержувачі, проте зі збереженням професійного права, отриманого в державі походження;

в) виконання правничої професії в приймаючій державі-члені шляхом внесення до реєстру адвокатів.

Правник, який здійснює діяльність, дотримується правил професійного регламенту приймаючої держави-члена без шкоди для зобов'язань, що накладаються на нього в державі походження (ч. 2 ст. 4 Директиви 77/249) [2].

У ст. 5 Директиви 77/249 зазначено, що для виконання діяльності з представництва чи захисту в судовому розгляді кожна держава-член може вимагати від вищезазначених правників, щоб вони були представлені відповідно до місцевих правил або звичаїв головному судді та, де це доречно, компетентному голові ради правничих корпорацій у приймаючій державі-члені; співпрацювали з правником, який виконує свою професію в цій судовій установі та який буде відповідати за необхідності перед цим інститутом, або з «*avoué*» чи «*procuratore*», які виконують таку професію в цьому закладі. Більше того, ч. 1 ст. 7 Директиви 77/249 уповноважує компетентні органи влади приймаючої держави-члена попросити особу, яка надає послуги, довести свою кваліфікацію як правника [2].

Якими є основні перешкоди для свободи надання правничих послуг у Європейському Союзі? Найістотнішими є дві: а) обов'язок подвійного страхування від цивільно-правової відповідальності (у більшості держав); б) колізії в принципах професійної етики. Також варто додати, що немає єдиних правил для

реєстру іноземних адвокатів у всіх державах – членах Європейського Союзу. Упродовж багатьох років було запропоновано запровадити уніфіковану ідентифікаційну картку європейського адвоката для всього Європейського Союзу, що значно спростить правила в'їзду до приймаючих держав-членів.

З огляду на розташування інституцій та установ Європейського Союзу найбільший потік юристів у ньому спостерігається в Бельгії, Люксембурзі та Франції; далі – у Німеччині та Великобританії, оскільки вони є найпотужнішими економічними та юридичними центрами в Європі; ще далі – в Іспанії й Італії. В інших державах-членах, у тому числі в країнах так званого «нового Європейського Союзу» (тобто тих, які стали його членами в 2004–2013 рр.), потік адвокатів значно менший.

Показовим у питанні тлумачення положень Директиви 77/249 є рішення Суду Європейського Союзу від 30 листопада 1995 р. № С-55/94. Відповідно до обставин справи 19 вересня 1991 р. *Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano* (Радою адвокатів у Мілані) щодо Р. Гебхарда (R. Gebhard), який на постійній основі здійснював адвокатську діяльність у створеному офісі під професійним найменуванням «*avvocato*», розпочато дисциплінарне провадження за невиконання обов'язків, що постають із положень Директиви про свободу надання послуг адвокатами, які є громадянами держав – членів Європейського Союзу. Р. Гебхард – громадянин Німеччини, який отримав дозвіл на практику «*Rechtsanwalt*» у Німеччині 3 серпня 1977 р. Він занесений до списку адвокатів у Штутгарті, де є учасником офіційного договору («*Bürogemeinschaft*»), проте не має власного офісу в цій країні. Р. Гебхард перебуває в Італії з березня 1978 р. з дружиною, громадянкою Італії, та трьома дітьми. Доходи Р. Гебхарда оподатковуються в Італії, за місцем його проживання. Р. Гебхард здійснив свою професію в Італії з 1 березня 1978 р. спочатку як співробітник («*con un rapporto di libera collaborazione*») юридичної фірми в Мілані, а потім, з 1 січня 1980 р. до початку 1989 р., – як партнер («*associato*») у тій же компанії. Його ніколи не звинувачували в тому, що він є частиною цієї фірми. 30 липня 1989 р. Р. Гебхард відкрив власний офіс у Мілані та розпочав співпрацювати з італійськими «*avvocati*» й «*procuratori*». Р. Гебхард стверджує, що в Італії він здійснює позасудові заходи, спрямовані на допомогу німецькомовним людям (що становить 65% обороту), і представництво італомовних людей у Німеччині та Австрії (що становить 30% обороту). Решта 5% – це допомога італійським юристам, які стикаються з питаннями законодавства Німеччини під час обслуговування своїх клієнтів. Низка італійських адвокатів, у тому числі «*avvocati*», з яким він був у компанії до 1989 р., поскаржились до Ради адвокатів у Мілані. Вони звинувачували його у використанні титулу «*avvocato*» на фірмовому бланку, виступі під назвою «*avvocato*» перед *Pretura di Milano i Tribunale di Milano* та зайнятті професією в межах «*Studio legale Gebhard*». Дисциплінарне

провадження закінчилося рішенням від 30 листопада 1992 р., у якому Рада адвокатів Мілану зупинила право Р. Гебхарда на практику («*sospensione dell'esercizio dell'attività professionale*») строком на 6 місяців. Р. Гебхард подав апеляцію на це рішення до *Consiglio Nazionale Forense*. У цій скарзі він стверджує, зокрема, що Директива 77/249 дає йому право займатися юридичною практикою у власному офісі в Мілані.

Суд Європейського Союзу у відповідь на звернення *Consiglio Nazionale Forense* зазначив, зокрема, таке: 1) суб'єкт, що надає послуги в значенні Директиви 77/249, має право забезпечити себе в державі перебування інфраструктурою, необхідною для надання таких послуг; 2) громадянин держави – члена Європейського Союзу, який постійно й безперервно здійснює професійну діяльність в іншій державі – члені Європейського Союзу, зокрема, на користь суб'єктів господарювання цієї держави, у якій він також має своє підприємство, підпадає під дію положень, що стосуються права на ведення бізнесу, а не положень про надання послуг; 3) у разі діяльності, яка не підпадає під дію жодних правил приймаючої країни, громадяни інших держав – членів Європейського Союзу мають право переселятись на територію цієї держави-члена з метою здійснення там такої діяльності. З іншого боку, якщо доступ до певного виду діяльності залежить від певних умов, встановлених приймаючою державою – членом Європейського Союзу, громадянин іншої держави – члена Європейського Союзу, який бажає здійснити таку діяльність, повинен виконувати ці умови; 4) держави – члени Європейського Союзу повинні враховувати рівнозначність дипломів та за необхідності порівнювати знання й кваліфікацію, що вимагаються національним законодавством, зі знаннями та кваліфікацією відповідної особи [3].

Положення Директиви 77/249 були розвинуті й конкретизовані в **Директиві 98/5/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 1998 р.** щодо сприяння постійному здійсненню професії правника в іншій державі-члені, ніж державі отримання професійної кваліфікації.

Так, згідно зі ст. 4 цієї директиви адвокат, який бажає займатися своєю професією в державі-члені, крім тієї, у якій він отримав свою професійну кваліфікацію, зобов'язаний зареєструватись у компетентних органах цієї держави-члена. Компетентні органи приймаючої держави-члена реєструють адвоката після подання сертифіката про реєстрацію компетентним органом держави походження. Вони також можуть вимагати, щоб сертифікат, виданий компетентними органами держави походження, був виданий не раніше ніж через 3 місяці з дати його подання. Вони повідомляють компетентні органи цієї держави-члена про походження такої реєстрації [4].

Незалежно від положень щодо практики професії та принципів деонтології, яким у країні походження підлягає адвокат, що здійснює свою діяльність за допомогою професійного найменування, отрима-

ного в країні походження, він підпорядковується тим же правилам практики та принципам деонтології, як і юристи, які виконують свою діяльність за допомогою професійного права, що застосовується до приймаючої держави-члена щодо всіх видів діяльності, які здійснюються на її території (ч. 1 ст. 6 Директиви 98/5/ЄС) [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 7 цього акта, якщо адвокат, який здійснює свою професію, не виконує власні обов'язки в приймаючій державі-члені, використовуючи професійне найменування, отримане в країні його походження, застосовуються процедурні правила, санкції й апеляції, передбачені в приймаючій державі-члені [4].

Адвокат, зареєстрований у приймаючій державі-члені, використовуючи професійне найменування, отримане в країні походження, може займатись адвокатською діяльністю як найманий працівник з іншим адвокатом, командою чи юридичною фірмою, державною або приватною компанією, якщо держава-адресат дозволяє зареєстрованим юристам це робити (ст. 8 Директиви 98/5/ЄС) [4].

Частиною законодавства була також **Директива Ради Європейського Економічного простору від 21 грудня 1988 р. (89/48/ЄКП)** щодо загального підходу до визнання дипломів про вищу освіту, одержаних після завершення навчання тривалістю не менше 3 років. Цей акт поширювався також на юристів, незважаючи на те, що він був скасований ст. 62 Директиви Європейського парламенту та Ради від 7 вересня 2005 р. про визнання професійної кваліфікації (2005/36/ЄС). Передбачалося застосування одного з трьох шляхів запровадження її положень у дію: 1) наявність додаткового практичного стажу, проте не більше 4 років; 2) встановлення адаптаційного періоду; 3) складання кваліфікаційного тесту, призначеного для оцінки здатності кандидата реалізовувати норми місцевого закону, проте не перевірки загальних знань [5]. Більшість держав – членів Європейського Союзу обрали останній варіант.

Адвокати Європейського Союзу мають свою організацію на центральному (європейському) рівні. Рада адвокатів та юридичних товариств Європи (*The Council of Bars and Law Societies of Europe – CCBE*), створена в 1960 р., сьогодні представляє адвокатські організації, що діють у Європейському Союзі та Європейському Економічному Просторі, асоційовані з понад 500 000 юристів.

ССВЕ представляє європейських адвокатів і юридичні товариства у своїх спільних інтересах перед європейськими та іншими міжнародними установами. Вона забезпечує зв'язок між її членами та європейськими установами, міжнародними організаціями та іншими юридичними організаціями в усьому світі. Найважливішими завданнями ССВЕ є регулювання професії, захист верховенства права, прав людини та демократичних цінностей. Сфери, що викликають особливе занепокоєння, включають право доступу до правосуддя, оцифрування процесів правосуддя, розвиток верховенства права та захист клієнта [6].

Повноправними членами *ССВЕ* є асоціації адвокатів або асоціації адвокатів від держав – членів Європейського Союзу. Найчастіше вони є однією організацією із цієї країни. У декількох випадках існують два самоврядування, або асоціації, пов'язані з *ССВЕ*, наприклад, у ФРН (*Bundesrechtsanwaltskammer* та *Deutscher Anwaltverein e.V.*) і Республіці Польща (*Krajowa Izba Radców Prawnych* і *Naczelna Rada Adwokacka*). Натомість у Великобританії аж шість адвокатських об'єднань – по два з Англії й Уельсу, Північної Ірландії та Шотландії: *General Council of the Bar* об'єднує англійських і валлійських баристерів, а *The Law Society* – соліситорів; у Північній Ірландії адвокатів об'єднує *The Bar of Northern Ireland*, а соліситорів – *The Law Society*; у Шотландії для адвокатів існує *Faculty of Advocates*, а *The Law Society* – це організація соліситорів.

Ще одним актом є **Кодекс етики адвокатів Європейського Союзу** (далі – Кодекс), прийнятий 28 жовтня 1988 р.

Затверджений більшістю європейських національних адвокатур, Кодекс по-різному включений у регулювання сфери адвокатської діяльності:

- діє замість національного законодавства (наприклад, у Республіці Ірландія);
- адаптація національного регулювання до правил Кодексу (наприклад, у Великобританії);
- паралельне застосування національних і європейських правил (наприклад, у Королівстві Бельгія, Королівстві Данія, Нідерландах, Португальській Республіці);
- залишення питання сфери та способу адаптації європейського регулювання в дискреції місцевих організаційних структур юристів (наприклад, у Грецькій Республіці, Французькій Республіці, Італійській Республіці).

У преамбулі Кодексу зазначено, що в суспільстві, збудованому на засаді верховенства права, адвокат виконує особливу роль. Його діяльність не вичерпується належним виконанням покладених на нього обов'язків. Адвокат також має зобов'язання перед правосуддям, перед тими, чії права й свободи підлягають захисту, а тому повинен не лише відстоювати інтереси своїх клієнтів, а й бути для них порадником. Правовий статус адвоката покладає на нього низку обов'язків як правового, так і морального характеру щодо клієнта, судів та інших органів влади, з якими адвокат вступає в правові відносини, щодо адвокатури загалом і кожного адвоката зокрема, щодо суспільства, для якого існування самостійного, незалежного й самоврядного правничого фаху є ключовою засадою охорони прав людини в їх співвідношенні з державною владою та іншими публічними інтересами [7].

Становлення адвокатури в державах романо-германської системи права збіглося у часі з розвитком прав і свобод людини та громадянина. Саме адвокати стали захисниками цих загально визнаних європейських цінностей.

Адвокатура, виконуючи етичний і статутний обов'язок захисту кожного в межах відповідної

системи права, у багатьох випадках у спосіб, узгоджений із природою цієї професії, залишається в спорі, а іноді навіть у конфлікті з державою та її органами [8, с. 8].

Варто погодитися з І.Я. Семенюком у тому, що з аксіологічної позиції суть моральних стандартів адвокатури в цивілізованому суспільстві полягає не лише в їх здатності бути соціальним регулятором, а й у здатності до реалізації свободи, рівності, істини, справедливості. Тому вони належать до фундаментальних цінностей сучасної адвокатури [9, с. 31].

Метою добровільного виконання засад професійної етики, згідно з п. 1.2 Кодексу, визнано забезпечення належного виконання адвокатом його основних функцій. Недотримання положень адвокатської етики є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. При цьому джерелами етичних норм адвоката є традиції цього правничого фаху. Такі норми регламентують питання організації й професійної діяльності адвокатури в конкретній державі, а також стосуються міждержавних законодавчих, адміністративних і судових процедур у цій сфері [7].

Аналізуючи різні думки щодо адвокатської діяльності, варто зазначити, що адвокатури важко бути хорошим моралістом. Клієнти приходять до нього не для того, щоб скоротати час. Людина, яка бореться з юридичними проблемами, знаходить в адвоката компетентний дух, якого їй бракує. Адвокатура часто перебуває у вирі таких справ, на які моральні абсолюти не завжди дають відповідь. Адвокатури доводиться змагатись із проблемами не лише інтелекту, а й совісті. Хороший адвокат переживає з клієнтами найкращі та найгірші моменти їх життя [10, с. 234–235].

Відповідно до п. 1.5 Кодексу його норми поширюються на транскордонну діяльність (будь-які контакти професійного характеру з адвокатами інших держав – членів Європейського Союзу, будь-яка професійна діяльність, здійснювана адвокатом на території іншої держави – члена Європейського Союзу, незалежно від того, чи пов'язується вона з фізичним перебуванням цього адвоката в іншій державі), здійснювану адвокатом у межах Європейського Союзу та Європейського Економічного Простору [7].

Залежно від обсягу повноважень адвокатів на ринку правових послуг законодавство держав – членів Європейського Союзу поділяють на три групи:

- 1) з абсолютною монополією:
 - надання консультативних послуг, професійне судове, частково також позасудове представництво (Грецька Республіка);
 - надання платних консультацій із правових питань третім особам (Французька Республіка);
 - професійне судове представництво та здійснення консультативної діяльності в галузі права (Королівство Іспанія, Португальська Республіка, Велике Герцогство Люксембург);
- 2) з обмеженою монополією:
 - професійне представництво сторін у всіх судових і несудових установах, у публічних і приватних

